

Др Данијела Д. Костадиновић

(НЕ)ДОСЛЕДНОСТ ДАВНОМ:
ПРИПОВЕДАЧКИ СВЕТ СЛОБОДАНА ЦУНИЋА*

Многи кажу да је сан гео јаве, и јава гео сна, да се они прећлићу! Ваља сам и ја њу неће, уз ња мишљења, уз мишљења да их је њешико делићии, и њо не једино када се ради о сомнабулним расјоложењима.
(Цунић 1998: 316)

У раду се посредством књижевноисторијске и књижевнотеоријске методе испитују генеза, жанровски и поетички оквири прозног стваралаштва Слободана Цунића, са циљем да се укаже на измене у стваралачком поступку у његовим делима у различитим периодима. Током истраживања, а имајући у виду досадашњу књижевно-критичку рецепцију, али и Цунићеве аутопоетичке ставове, дошло се до закључка да би се његов прозни опус могао поделити на три развојне фазе (ангажована, реалистичка, фолклорно-фантастична, односно, магичнореалистична), међусобно повезане преваходно сеоском тематиком везаном за пишчев завичај, родну Темску и старопланинске пределе.

Кључне речи: Слободан Цунић, савремена српска проза, реализам, сеоска приповетка, фолклорна фантастика, магични реализам.

1. Слободан Цунић је плодан и разноврстан стваралац који се опробао и у песништву, и у приповедачкој прози, оставивши иза себе велики број приповедака и романа. Нажалост, није дочекао објављивање свог последњег и најзначајнијег дела, романа *Вејрови Сјаре ѡланине*, који је објављен у издању нишке Просвете у години пишчеве смрти, 1998. Књиге Слободана Цунића превођене су на више страних језика, а његове приповетке унете су и у неке од избора наше савремене прозе (Миливоје Марковић је, на пример,

---

* Рад представља краћу верзију поглавља које је објављено у књизи *Мајични реализам Слободана Цунића* 2019. године.

у избору *Новија српска њриповејка* Џунићевој приповеци *Зидови* дао иницијално место), мада не у оној мери у којој су то и заслуживале.

У безмало свим књижевним делима, а нарочито у прозним остварењима, Џунић је остао веран завичајном простору, родној Темској, Миџору и пиротском крају, његовом фолклорном и митском наслеђу, због чега ће га поједини српски књижевни критичари прогласити завичајним, регионалним писцем. Међутим, тематско-мотивско чвориште прозе Слободана Џунића не везује се само за старопланинске пределе већ су у појединим његовим делима, као на пример у роману *Чаробни камен* (1994), или у приповеци „Кад залази, сунце је најлепше“, тематизовани градски и велерадски амбијент и човек, условно речено, модерног доба и технолошке цивилизације. Иако су тематски његова прозна дела већином везана за завичајни простор, Џунића не би требало сматрати завичајним, регионалним или локалним писцем, јер како и сам каже, „свако затварање писаца у националне или територијалне међе је штетно, чак опасно, као и свако друго дељење и затварање, и чак је у данашњем свету, свету ширег отварања, својеврстан апсурд. Оно противуречи и самоме бићу писца“ (Џунић 1988: 322). Слободан Џунић свакако је писац који је инспиративно поље свог стваралачког опуса понајвише проналазио у родном крају, полазио од локалног, али га и надограђивао, модификовао, уобличавао, креирајући нове, другачије семантичко-симболичке просторе, непознате дотадашњој српској књижевности.

2. Дуго занемариван и неправедно запостављан у српској књижевној критици, Џунићев богат и разноврстан књижевни рад тек ће 90-их година прошлога века бити ваљано прочитан, сазивањем округлог стола у Пироту 26. маја 1995. године, а књижевно-естетска вредност његовог дела биће потврђена наградом *Борисав Сјанковић*, која му је додељена постхумно 1999. године за роман *Вейрови Сјаре њланине*.²

Бавећи се Џунићевим књижевним стваралаштвом у контексту књижевне савремености и књижевне традиције, а имајући пре свега у виду роман *Пајани* (1964), Марко Недић истиче да проза Слободана Џунића, ипак, на свој начин додирује већину стваралачких и поетичких фаза кроз које је пролазила српска проза од завршетка Другог светског рата па до 90-их година XX века. Ступајући на књижевну сцену заједно са Данилом Кишом, Мирком Ковачем, Бориславом Пекићем, Филипом Давидом, Слободан Џунић је, истиче Недић, по неким особеностима прозе симболистичко-алегоријске оријентације близак својима савременицима, Мирку Ковачу и Бориславу Пекићу (Недић 1995: 87–97).

С друге стране, Ана Марковић-Шаргић у студији *Мий у роману, њосиу-њак мийолоњизације Слободана Џунића*, која за сада представља и најцелови-

² За живота, Слободан Џунић добио је само две награде: награду Удружења књижевника Србије, која му је додељена 1960. године за приповедачку збирку *Глаги* и Септембарску награду града Пирота, која му је додељена 1990. године.

тији покушај контекстуализације Џунићевог прозног стваралаштва, полази од претпоставке да Слободан Џунић два различита приступа фолклорној грађи у делима Милована Глишића и Илије Вукићевића асимилује, разрађује и усложњава, тако што од Милована Глишића прихвата метод интеграције фолклорног наслеђа у сеоску културу, преузима принцип етнографске веродостојности у приказу догађаја, ситуација и ликова, а од Илије Вукићевића могућности преобликовања бајковне структуре у наративни ток приповедања (ШАРГИЋ 201: 14–16).

Тумачећи приповетку *Оскоруша*, у којој је тематизована веза између човека и дрвета, Радивоје Микић указује на то да се сличан мотив може пронаћи код Светолика Ранковића, српског писца реалистичке епохе, који се својом приповетком *Сџари врускавац*, такође, везивао за „поједине аспекте митолошки засноване везе између човека и дрвета“ (Микић 1996: 343).

Павле Зорић, Миливоје Марковић, Радивоје Микић, Ана Марковић-Шаргић и други критичари проналазе извесне сличности између Слободана Џунића и Борисава Станковића, које се превсходно односе на начин обликовања ликова и употребу локалног говора. Павле Зорић отвара могућност да је Слободан Џунић у првој приповедачкој збирци *Зрна* стварао под утицајем Борисава Станковића (Зорић 1986: X), Миливоје Марковић допушта поређење Слободана Џунића са Борисавом Станковићем на основу Џунићеве склоности ка поетизацији ликова и односа, говора, жестоких страсти и сукоба (Марковић 1995: 42), Радивоје Микић указује на то да Џунићеви јунаци, Дојчин и Полка, на почетку романа *Оброк* (1982) „подсећају на јунаке из приповедака Борисава Станковића, на јунаке којима је несрећна љубав сломила животна крила“ (Микић 1995: 64), док Ана Марковић-Шаргић закључује да се сличности између Станковића и Џунића могу успоставити на тематском, лексичком и амбијенталном нивоу, као и на нивоу концепције ликова будући да је и код једног и код другог „доминантна фолклорна обојеност средине, амбијената и ликова које описују“ (ШАРГИЋ 2011: 17).

На везу Слободана Џунића са Момчилом Настасијевићем указао је Михајло Пантић, истичући да је Џунић близак Момчилу Настасијевићу по „кушању митских и архетипских потенцијала језика, по причању давних прича, а затим (што је помало неочекивано, али не и алогично) и по хумору“ (Пантић 1995: 31), али да постоје и суштинске разлике између ова два писца, јер је Настасијевић „приповедач редукције и елипсе“, а Џунић је „приповедач екстензије“ (Исто: 94). Блиско Пантићевом мишљењу, који Настасијевића сматра најближим поетичким сродником Слободана Џунића је и мишљење Свете Лукића. За Свету Лукића Џунић је на свој начин наследник Момчила Настасијевића, али без директног утицаја (Лукић 1995: 37–38).

Приповедачки рад Слободана Џунића упоређиван је и са Растком Петровићем, пре свега са његовим романом *Бурлеска јосифодина Перуна Боја грома* из 1921. године, при чему Ивко Јовановић наглашава да се Слободан Џунић „у замаху приповедања, попут Растка Петровића у *Бурлесци* [...] одваја од познатог и препознатљивог (архетипова), варира њихово значење, додаје

своја тумачења, ствара оригиналне митеме – усложњује митолошку тему“ (Јовановић 1995: 17), а Ана Марковић-Шаргић износи гледиште да се Џунић и Петровић, али и Настасијевић разликују по томе што „при реконституцији и реконструкцији митске свести и стварности дају предност различитим структуралним нивоима дела“ (Шаргић 2011: 20).

Занимљиве су и критичарске опсервације Павла Зорића, који у начину на који Џунић описује свет детињства у првој приповедачкој збирци *Зрна* (1951) налази блискост са младалачким приповеткама Бранка Ћопића, а у приповеткама са ратном тематиком сродност са Ћопићевом прозом (в. Зорић 1986: VIII).

Дакле, досадашња српска критика, у настојању да утврди корене прозе Слободана Џунића, доводила га је у везу са писцима реалистичке епохе, са фолклорном фантастиком Милована Глишића и Илије Вукићевића, са Светоликом Ранковићем, потом са књижевним стваралаштвом Борисава Станковића, које се налази на размеђи између епохе реализма и модерне, са поетиком Момчила Настасијевића и авангардом Растка Петровића, али и са прозним рукописом Бранка Ћопића. Међутим, сам Џунић говорио је да је писао онако како је морао да пише, да је остао свој у оној мери у којој је могао, да је ишао сам за собом и за оним што је у њему, не подводећи се ни за којим правцем (в. Џунић 2013: 187).

3. О мотивима који су га покретали да пише Слободан Џунић је истицао да су они били дубоко интимне, личне природе, да су се појавили као унутрашња потреба да напише неку реч „о судбини тога света на рубу двеју цивилизација, једне прастаре и ове нове, наше, која га разара и којој се он предаје са страшћу самоуништења, не налазећи потребу да бар неки знак остави о свом постојању, о његовом елементарном, често сировом, суровом и тајанственом животу, тајанственијем уколико се више настоји да се у њега што дубље продре, да би се на дну неког његовог дубоког понора назрело нешто као чудо, ужас и лепота божја, заматак неке, готово религијске свести. Али не само о њему већ и о свету из других простора, па и градских, велеградских, које сам у међувремену упознао или на овај или онај начин са њим дошао у додир“ (Џунић 1988: 109).

Интенције Слободана Џунића кретале су се у смеру да је за писца боља недоследност која уважава законе промене и оно што промене доноси, него слепа доследност и шаблонизовање. Стога се није стриктно придржавао било каквих књижевних поступака, образаца, формула и модела у намери да му књижевна остварења буду што животнија, да и сама представљају живот, који се налази у непрекидној промени. Он је у својим делима стварао јединствену слику света у којем човек садашњег времена покушава да дође до суштинских одговора о смислу живота и живљења у времену прошлом, у прапочетку људског постојања. Многострукост људске природе, тугу, несрећу, надања, стремљења, љубав, мржњу, потрагу за смислом, који спајају древног, архајског човека са човеком данашњице, Џунић је настојао да открије у наслагама и митског и историјског времена:

„Историјско и митско се наметнуло већ у тренутку када се указала потреба да зачепрак по историјским, социјалним, социолошким, етичким, етнолошким и другим компонентама нашега бића, што смо били, какви смо били и што смо онакви какви јесмо, и онде где смо“ (Исто: 122).

Иако превасходно тематски везан за завичајни простор, Слободан Џунић се није либио да у својим делима изнесе и негативности и аномалије старопланинског краја. Без идеализације и патоса приповедао је и о оним људима који су се оглушили о питања части и морала. Отуда његова дела покаткад имају и горкохуморну ноту, ироничан и сатиричан призив, посебно онда када је писао о 'прцковићима', 'потпрцковићима', 'властољупцима' и 'славохлепцима'. На овај начин се у Џунићевом стваралачком опусу издваја тема „друштва“, па се о њему може говорити и као о друштвено ангажованом писцу који је дубоко осећао социјалну неправду, којој се придружује и тема „менталитета“, који је Џунић представио у свом његовом „негативном, рушилачком и дезоријентаторском виду“ (Исто: 113). У најужој вези са друштвеном тематиком појављује се и тема „домаћег огњишта“, односно тема живота и односа у патријархалној породици, која се среће у многим приповеткама и романима овог писца. Овим се, свакако, не исцрпљује тематски корпус Џунићевог прозног стваралаштва. Уколико бисмо, пак, поставили питање које су главне у мноштву тема стваралачког опуса Слободана Џунића, задовољавајући одговор могли бисмо пронаћи у пишем разговору са Милошем Јевтићем:

Човек, свети, љубав, мржња, борба између човечијва и нечовечијва, светилости и мрака, права и неправа! (Џунић 1998: 313)

Главни кохезиони фактор који повезује сва Џунићева прозна дела без обзира на то да ли се просторно везују за завичајни, сеоски, старопланински или градски и велеградски амбијент, без обзира на њихово тематско жароште, јесте природа, која је у делу овог писца антропоморфизована, она је „каткад немилосрдна, осветничка, рушилачка – лепа и тајновита, бескрајан ред и поредак, склад, надахнуће, врело, исходиште, почетак, колевка, утроба, у којој је човек настао, и постао, као јединствен феномен међу звездама, у којој је, ипак, највише свој и најелементарније се и најрадосније испољава и остварује, и доживљава себе и свет; којој се непрекидно враћа и којој ће се, окован у ланце пре свега велеградске цивилизације и све више бомбардован импулсима далеко јачим и многобројнијим но што његов крхки мозак може да поднесе, ваљда све чешће враћати, као изгубљеном рају, макар у сањарењима и сновима“ (Џунић 1988: 113).

Свестан да реч има иницијативку и магијску вредност, да је шифра чијим би правилним декодирањем било могуће открити тајну постанка и тајне паралелних универзума, Џунићева књижевноуметничка трагања крећу од речи и завршавају истицањем значаја речи и значаја приче и приповедања,

јер реч је синоним за човека и човек ће трајати онолико дуго колико постоји реч, колико дуго постоји прича о њему. Реч је, а самим тим и књижевност, по Џунићевом мишљењу, последња човекова одбрана. Стога је богатој палети боја којом је сликао старопланински крај, Џунић додао и нијансе тимочко-лужничког дијалекта, јер је једино изворним изражајним кодом могао уметнички успело дочарати пуни идентитет својих јунака:

„Природно је, онда, за мене што сам се овде и тамо, мање или више, тим говором служио – нисам могао да га запоставим, и да сам хтео; чинило ми се и да ће ме неки Наун, Витко Мурђин, Кузман, Дојчин, Качаман, нека Евдокија, Симијонка, Кошута, Векна, Каменка, Стојна, ошамарити, проклети, изгрдити, или бар ошинути погледом, што 'приказујем' да говорим 'господски', онако како она или он говори“ (Исто).

Помоћу изворног говора источне Србије Џунић је преносио истину о људима тог краја и обезбеђивао, на тај начин, свом делу карактер аутентичног и веродостојног рукописа. Како би што боље, што истинитије и животије представио слику простора под Старом планином, он је уносио и низ пословица, изрека, фразема и других говорних жанрова који баштине колективну мудрост и искуство, а мост са прадавним светом често је успостављао и помоћу архаичних речи.

Велика љубав Слободана Џунића према језику и говору пиротског краја условила је лексичко богатство његових приповедака и романа, где се да уочити не само оживљавање архаизама, фразема, народних пословица, изрека, израза него и својеврсна пишчева игра разбијања постојећих народних, окамењених облика семантичким длетом и ковања нових речи и израза. Слабоћом игре уносио је у своју прозу и друге фолклорне елементе, народне легенде, предања, митове, народне обичаје, веровања и празноверице, што је његовом књижевном делу дало и дубљи културолошки, социолошки, етнографски и етнологски значај. Интерполацијом легенди, бајки, митова, предања, уношењем паремија, обичаја и веровања из источне Србије, Џунић читаоца заправо уводи у цитатну конструкцију романа и приповедака, те на тај начин, модификацијом митова, народних прича и легенди, поступком урезивања приче у причу, његова проза поприма обележја палимпсестног рукописа.

4. Стваралаштво Слободана Џунића условно би се могло поделити на неколико фаза, неколико књижевно-поетичких етапа. Првој фази припадали би рани песнички и прозни радови, које је писао у време гимназијских дана. По казивању самог аутора, то су биле песме о Шпанији, о борби републиканске Шпаније против фашизма, које је он читао на састанцима литерарне дружине пиротске гимназије *Искра*. Прве књижевне творевине, две краће приповетке под насловом *Данка* и *Они*, тематски везане за болест и смрт девојке са села, односно одлазак каменорезаца у печалбу, објавио је, такође,

у гимназијском часопису *Омладинска ревија*. Обе приче настале су у духу социјалне литературе и свеопштег утопистичког заноса ондашње генерације о стварању бољег и хуманијег света, која је свој бунт против тешког живота радника и сељака и незадовољство постојећим стањем у друштву исказивала стиховима и прозним текстовима. Ту прву фазу стваралачког рада Слободана Џунића, коју бисмо могли назвати *анђажованом*, прекинули су рат и фашистичка окупација.

Неколико година после Другог светског рата у часопису *Млагосић*, под уредничком палицом Душана Костића, објављена је Џунићева песма *Мајми* (1948), инспирисана ратном и револуционарном стварношћу, а годину дана касније, у истом часопису, појавила се и проза *Класје*, која се и мотивски и идејно надовезивала на његове ране књижевне радове. У разговору са Милошем Јевтићем, писац је истакао да су оба текста, и песма *Мајми* и проза *Класје*, била написана готово у једном даху и да је објављивање ових текстова за њега значило велики подстрек и охрабрење да настави са даљом књижевном делатношћу (Џунић 1998: 311).

Озбиљнији списатељски рад Слободана Џунића почиње тек 50-их година XX века објављивањем прве приповедачке збирке под насловом *Зрна*. Те године је, како сам писац наводи, започела његова стваралачка авантура:

„Просторно удаљен, оживео је у мени живот и свет испод и око Старе планине, из кога сам био и отишао, у коме сам дошао до првих сазнања и искустава и провео детињство и добар део младости, и са којим сам пупчаном врстом био срастао. Сунце, звезде и небо изнад Мицора, река, клисура, голети, гламе, камењари, поље, ливаде, шума, хиљадугодишњи храстови, виногради, кућерци, старе оронуте иже, са крововима од ћерамида и плоча и чуваркућама на њима, појате, воденице, змије, стада, гладна стока, гладни пси. Пре свега, сиромашни, потиштени и обезнађени, у себе увучени и суздржани и у дну душе често меки, благи и нежни људи, које бије свака сила и ала овога света, и који су, носећи свој јад, чемер и горчину, неко вечно зло од памтивека, у исто време и жилави и јаки, да један такав живот издрже, да трају“ (Џунић 1988: 108–109).

Прву приповедачку збирку Слободан Џунић је објавио у време такозваног другог приповедачког таласа у послератној српској књижевности. Након доминације соцреалистичке поетике и стварносне прозе са претежно ратном тематиком, а којој је и сам платио својеврстан данак у појединим приповеткама, српска приповедна проза све више се окретала ка модернијим књижевним токовима, који су се из светске књижевности тих година почели уливати у јужнословенску књижевност, а чији су се почеци могли назрети већ у роману *Свадба* Михајла Лалића из 1950. године. Тим модернијим струјањима у српској књижевности Џунић се није приклонио, остајући доследан традиционалној прози, реалистичком поступку и сеоској тематици у својим првим приповедним творевинама. Реалистички поступак, послератне теме

и догађаји из рата, како истиче Предраг Палавестра, били су основа приповедачких преокупација великог броја послератних писаца, као што су Владимир Паскаљевић, Драгослав Грбић, Драгослав Поповић, Чедомир Брашанац, Драган Симић, Роксанда Његуш, Александар Војиновић, Неђо Парезанин, Милорад Гончин, Благоје Којић, Младен Марков, Владимир Буњац и други, али је сеоска приповетка постепено губила на свом значају. Једини приповедач старијег послератног нараштаја, наводи Палавестра, који је остао чврсто везан за село је Слободан Џунић:

„Од почетка доследно опредељен за сеоске мотиве, који полагано као да нестају из данашње српске приповетке, Џунић је писац код кога село представља аутентичан амбијент где владају особени животни односи, сирове и елементарне страсти и незадрживи нагони“ (ПАЛАВЕСТРА 2012: 327).

Доследност сеоској тематици у својим делима Џунић је објашњавао тиме да је 50-их година XX века у српској књижевности дошло до преокрета, јер су се у средишту списатељских интересовања нашли мотиви из урбаног живота, док је наједном сеоски свет одгурнут као заостао, конзервативан, превазиђен и неинтересантан, као свет који припада прошлости, а не будућности. Стога се у њему „пробудио инација, али не само то јер се из ината ништа добро не може урадити. Једноставно сам остао са светом, мени добро знам, са светом који је већ био у мени“ (Џунић 2013: 187).

С обзиром на то да је збирком приповедака *Зрна* Слободан Џунић увео у српску књижевност један посве нов и другачији простор везан за пиротски крај, да је из његових приповедака избијало нешто древно, праисконско, архаично са тежиштем на трагичном и драматичном испољавању појединачних људских судбина, српска књижевна критика је ову приповедачку збирку позитивно оценила увршћујући Џунића у ред писаца на које српска књижевност може озбиљно рачунати. Написана у духу реалистичког поступка са наглашеном социјалном мотивацијом, приповетке у овој збирци тематски су везане за сеоску или ратну проблематику, што је било и сасвим природно и очекивано с обзиром на период када су писане. Сходно томе, и недостаци који се огледају првенствено у плаћању дуга што вернијем приказивању стварности, црно-белој техници у приказивању ликова, недовољно уверљивој психолошкој мотивацији, донекле је могуће и разумети и оправдати.

Иако је и у збирци приповедака *Глаги*, објављеној шест година касније, 1957, Џунић и даље остао веран реалистичком моделу приповедања, приповетке у овој збирци показују својеврстан искорак ка асоцијативно-медитативном поступку и психолошкој мотивацији ликова, чиме се приближио, како наглашава Ивко Јовановић, (привидној) авангарди, „која је свој модернизам испољавала усвајањем нових искустава европске прозе, романа тока свести“ (Јовановић 1995: 12). Као уметнички успелије у овој збирци издвојиле су се приповетке *Каменорезац*, *Ошћуђени*, *Осмеси* и нарочито припо-

ветка *Зидови*, чију ће нову верзију Џунић објавити под насловом *Американка* у збирци *Иза сунчеве сџирани* (1975).

Павле Зорић сматра да приповетка *Зидови* представља прекретницу у Џунићевом стваралаштву, да означава почетак пута којег ће се Џунић касније држати, јер се у њој „помаља древност, као тамна моћ која одређује човеково понашање“ (Зорић 1986: X). Слободан Џунић у овој приповеци прати судбину Гене, чији је муж Микајло, после само неколико месеци брака, отишао у печалбу у Америку. У фаталном порицању сопствених нагона, сексуалности и страсти, а у жељи да докаже строгом и окрутном патријархалном свету супружанску верност и из страха да тај исти свет не каже да јој ’гузица иде под свачији скут’ као што су говорили о њеној мајци, Гена ће око себе подићи зидове и у тој самоподигнутој самици страдати. Њен бунт и немир донекле су слични Софкином, главној јунакињи романа *Нечистија крв* Борисава Станковића. Њихово страдање обележено је патријархалним кодексом, који поништава еротизам и женственост. Потискивање еротског, одвешће обе јунакиње у аутодеструкцију, патњу и лични пораз. Лик конопчара у приповеци *Зидови*, човека који хода унатрашке, за Гену ће постати недвосмислен знак да је и њен живот кренуо унатрашке, да је остала заувек заглављена у прошлости и трансформисана у ’жену робију’ како ју је у сенику назвао мушкарац који је посегнуо за њеним телом, оковану у зидове туђег мишљења.

Тајанствени, непојамни крај под Миџором, описан у првим двама приповедачким збиркама, инспирисао је Слободана Џунића да настави са списатељским радом тако да ће из истог тематско-мотивског круга настати и његове касније приповетке и романи у којима је настојао да буде другачији, обогаћујући их новим животним сликама и сазнањима у складу са властитим животним искуством и књижевним сазревањем. Након приповедачке збирке *Глади*, у следећој фази књижевног стваралаштва, он ће готово у потпуности напустити реалистички поступак у традиционалном смислу речи. У потоњим приповеткама и романима све више долази до померања међусветовних граница и дубоких поремећаја између времена прошлог и времена садашњег. Џунићева основна стваралачка преокупација сада постају гранични светови живих и мртвих и њихово удвајање на *свећ* на *сунчевој сџирани* и на *свећ* *иза сунчеве сџирани*. Окрећући се фолклорној фантастици, миту и приповедању у коме долази до укрштања миметичке са немиметичком нарацијом, удвајања временских и просторних планова, својеврсног иронијског, гротескног и сатиричног отклона према стварности, преплитања стварности и привида, јаве и сна, Слободан Џунић ће се, почев од романа *Виноград јосјодњи* (1957), преко приповедачких збирки *Иза сунчеве сџирани*, *Свиџац у свемиру* (1985), па све до последњег романа *Вејшрови Сџаре џланине*, приближити поетици магичног реализма³ у једном иско-

³ Под појмом магични реализам подразумевају се приповетке и романи које, по правилу, имају јак наративни набој, у коме се препознатљиво реалистично стапа са неочекиваним

шенијем углу посматрања света у којем ће оживети прадавни пагански, митски, старозаветни и ранохришћански светови.

У досадашњој српској књижевној критици као посебне вредности прозе Слободана Џунића истицани су елементи фолклорног начина приповедања. Тако, на пример, Ана Марковић-Шаргић Џунића сматра представником фолклорне фантастике (Шаргић 2011: 18). С друге стране, Ивко Јовановић Џунићев приповедачки рад одређује као митолошко-фолклорну фантастику. Особеност поетике Слободана Џунића, по његовом мишљењу, „огледа се у сувереном преузимању митских архетипова и симбола, у креативном оживљавању пословица, исказа, у слободном коришћењу (преобличавању) фразема итд. Тако Слободан Џунић остварује сложен митолошки систем који је као тематска окосница посебан за сваку приповетку“ (Јовановић 1995: 16). Ивко Јовановић се налази на добром трагу када Џунићеву приповедачку прозу доводи у везу са експресионизмом („Суштину онога што су експресионисти само теоријски прокламовали и прижељкивали – фолклорно-митско као специфична расна одлика, као извор грађе – покушао је да оствари, у новом поетичном кључу, Слободан Џунић, ето, у деценијама којима се ближимо крају века и миленијума“ (Исто: 15), јер је експресионизам својеврсна претеча магичног реализма у сликарству и књижевности. Бавећи се Џунићевим романима *Виноград јосифовић*, *Пајани* и *Курјак* (1971), Миливоје Марковић наводи да се у делима Слободана Џунића може препознати сасвим особена фантастика у којој „свет није оно што јесте, већ оно што би могао бити. Тај чудесан Џунићев свет јавља се у најразличитијим облицима, а највише од свега то је свет привида у коме се подразумева све“ (Марковић 1995: 45), чиме Марковић, будући да Џунића назива творцем психолошког реализма оплемењеног модерном фантастиком, идентификује елементе магичног реализма у његовој прози. Отвореније о Џунићу као о магично-реалистичном приповедачу и евентуалним утицајима латиноамеричке књи-

---

и необјашњивим, а елементи сна, бајке или митологије комбинују се са свакодневним, често у виду мозаика или калеидоскопа у коме се елементи преламају и поново јављају (в. *The Oxford Companion to English Literature* 2000: 629), потом се магични реализам одређује и као врста савремене белетристике у којој се невероватни и фантастични догађаји јављају у нарацији која иначе има „поуздан“ тон каквог објективног, реалистичног извештавања, он осликава тенденцију савременог романа да продре даље од стега реализма и искористи енергију бајке, народне приповетке или мита, а да истовремено задржи јак савремени друштвени значај, док су фантастичне способности које се дају ликовима у таквим романима – левитација, летење, телепатија, телекинеза – нека од средстава које магични реализам користи не би ли описао често фантазмогоричну политичку реалност двадесетог века (в. *The Concise Oxford Dictionary of Literary Terms* 2001: 146), односно, магични реализам представља особени начин обраде књижевне грађе, засноване на мноштву неоспорно конкретних података, садржина дела написаних у духу магичног реализма имају логичну структуру и привидно кохерентну радњу, али та радња се одвија у сфери магичних односа времена и простора, а субјективни доживљај времена чини да оно губи стварне димензије, да добије сопствени, изненађујући, непредвидљиви ритам (в. Самуровић 1992: 434).

живности на прозно стваралаштво Слободана Џунића писали су Света Лукић, Павле Зорић и Марко Недић. Док Света Лукић износи гледиште да је Џунић био у „кључу латиноамеричке прозе и више – а да то ни сам није знао“ (Лукић 1995: 31), дотле је поглед Павла Зорића и Марка Недића безмало идентичан. Оба аутора закључују да је Џунић увео у српску прозу један савим нов, по речима Марка Недића, „преобликован реалистички рукопис обојен нашом митологијом и фолклором, и нашим и својим осећањем за животне радости и противуречја, за трагично и хуморно, за чудесно и конкретно“ (Недић 1995: 87), свдећи Џунићево стваралаштво под одредницу митски реализам.

Осим наведених, и други српски критичари, попут Предрага Палавестре, Драгана М. Јеремића, Зорана Гаврлиовића, Милоша И. Бандића, Тодета Чолака, Драгана Орловића, Предрага Протића и Чедомира Мирковића, писали су о новом реализму Џунићевог приповедачког идиома.

Сам Џунић ограђивао се од утицаја латиноамеричке књижевности, истичући да, иако су га поједини критичари као Павле Зорић на пример, у неким текстовима везивали за Маркеса, да он тада за Маркеса није ни чуо. Зато је узео да прочита роман *Сјо Јодина самоће* „и видео да је то див – писац, величанствен, планина Хималаји у литератури. Прочитао сам је два-три пута, чак када сам после тога писао неку књигу, учинило ми се да сам поновио један његов детаљ, па сам поново прочитао и видео да то нисам урадио“ (Џунић 2013: 189).

Делимичну везу са магичнореалистичним приповедачким модусом Слободан Џунић, као што је наведено, успоставља већ романом *Виноград јосјодњи* преко митско-магијског симболизма земље. У овом роману, написаном модернијим наративним техникама, до изражаја ће доћи ауторова касније све више испољавана склоност ка фолкорним, паганским, митским и библијским симболима и обрасцима. Полазећи од библијског предлошка о винограду као о божјем поседу и од народних веровања по којима је земља плодни елемент космоса, „симбол женског плодносног начела и материнства“ (*СЛОВЕНСКА МИТОЛОГИЈА: ЕНЦИКЛОПЕДИЈСКИ РЕЧНИК* 2001: 197), главну јунакињу, старицу Јерину, ставиће у исту раван са земљом, дајући јој симболичка својства животне моћи.

Међутим, прави заокрет у стваралаштву Слободана Џунића догодиће се објављивањем романа *Пајани*. Радња и збивања у роману приказују магијски свет Струдиштанаца, чији је живот дијалектички условљен природним, космичким циклусима смењивања лета и зиме, суше и потопа, живота и смрти. Стварност овде долази у додир са анимистичким и магијским представама пагана и њиховим ритуалима конструишући слику света у којој хришћанство није ништа друго до добро замаскирано паганство. Раблеовско слављење чулног и телесног, парадокс, хумористична, иронијско-гротескна нота, отварање митско-магијске перспективе простора и времена, уношење референци фолклорне фантастике, при чему у приступу фантастичном дискурсу у прози Слободана Џунића увек треба имати у виду речи самог писца

да „та ’моја’ фолклорна фантастика, ако ћемо право, добрим делом и није моја. Свет о коме сам писао, наш свет (и не само он), препун је фантастике, и она је вид његова живота, прошлости – посредно или непосредно [...] Хоћу рећи ово, такође не непознато: фантастика постоји откако је света и века. Свет је фантастично настао, непрестано је фантастичан, и дан дањи се врло фантастично понаша, а предстоји му кажу и фантастичан крај“ (Џунић 1988: 115), главне су одлике овог романа, у којем онеобичавање појавности извире из самог погледа на свет и начина живота људи за које магијско има вредност реалног.

Надреална и гротескно-иронијска димензија, обједињавање телесног и духовног, започети у роману *Пајани*, постаће доминантна обележја и каснијих романескних остварења Слободана Џунића. На тај начин, као посве природни наставак животољупца и винопије калуђера Виноја из романа *Пајани* појављује се Пенча, обешеча, лакрдијаш, луда, лопов и изнад свега заљубљеник у живот, који је песмом и секиром смеха одсеца главу страшном чудовишту, аждаји са хиљаду наличја и лица, метафори општег зла у роману *Курјак*, у којем ће у први план избити сатира и критички однос према стварности остварен кроз поступак симболизације времена, атмосфере и обликовања ликова.

У реалистички топос кафане у роману *Меана њоред грума* (1974) смештен је свет сеоских зеленаша, гуликожа, ћифти, гротескан свет људског разврата, порока и примитивизма. У сликању ове кафане, истиче Миливоје Марковић, Џунић је показао право уметничко мајсторство и ингениозност:

„Расклопио је у њој, пре свега, страсти својих земљака, њихове непрекидне глади за свим оним што им је далеко и недостижно и за оним што нису успели да остваре, а онда је у једном наглашеном уметничко-филозофском па и у историјском смислу показао духовну пројекцију Балкана, његову исконску распојасаност, али и метафизичку загонетност, показао је узроке честих пораза на овим просторима, али и моћ човека да иде даље, да се дубље укорене у себи и на свом националном и социјалном простору“ (Марковић 1995: 47).

Након делимичног искорака из митолошког контекста у роману *Меана њоред грума*, снажно митолошко упориште и блискост са поетиком магичног реализма налазимо у Џунићевим романима *Меговина* (1979), *Оброк*, *Василијана* (1990), *Чаробни камен*, који се просторно измешта у Београд, као и у поменутом, последњем роману *Вейрови Сјаре њланине*.

Двопланска структура главна је особеност ових романа у којима се укрштају историјски, линеарни са митским, цикличним концептом времена, реални са имагинарним простором, ликови познати историји са ликовима са митским статусом, светови живих са световима мртвих, светло са тамом, љубав са мржњом, добро са злим, човек са тамним немерљивим силама. Отварање дводимензионалне реалности омогућило је и појаву необичних бића у овим романима попут пчеломушице, чудесних напитака као што је медовина – словенско пиће бесмртности, увођење симбола митског прасвета

или древних надгробних обележја – оброка, некадашњег надгробног споменика у облику крста сачињеног од меког и благог камена пешчара, или, пак, приписивање магијских својстава обичним предметима, на пример, тикви коју носи Петар Ћисалопеја у роману *Василијана*.

Магични реализам Слободана Џунића, дакле, превасходно произлази из аутору добро познатог света, из митско-магијског и фолклорног система Пирота и његове околине. Џунић, или простим преузимањем елемената старијег митског супстрата хтонске митологије или симбола нешто новије соларне митологије којима прикључује и старозаветне легенде и хришћанску мистику, или, пак, њиховом модификацијом, твори велики број прича – минијатура, низ мозаичних делова које потом уклапа у рам реалистичног, објективног приказивања стварности. Јава и сан, стварност и привид, чињенично и фиктивно, историјско и митско, догађаји, ситуације и поступци јунака преламају се у једном искошеном огледалу помоћу кога се остварују илузионистички ефекти постојања двеју просторно-временских димензија *на сунчевој сџирани* и *иза сунчеве сџирани*. Ово удвајање просторно-временских планова води ка преобликовању имагинарног, натприродног, невероватног у стварно и ка израћању чуда из стварног. Непрекидна измена ових планова омогућава и двојаки поглед: митско-магијском у Џунићевим остварењима приступа се као саставном и нераскидивом делу света под Старом планином, али се посматра и са очигледном трезвеношћу и дистанцом имплицираном исказима да се тако говори, казива, чиме се приповедач ставља у улогу преносиоца прича које живе у народу.

Писац, заправо, ни једног тренутка не чини прави искорак из реалности. У томе му помажу и велики број микропонима, потом прецизне временске одреднице, транспозиција историјских догађаја и личности и уопште обликовање јунака у светлу реалних података. Друштвено-историјски контекст у прози Слободана Џунића само је оквир у чијем се средишту налази тајна – тајна човека и тајна света, тајна живота и тајна смрти. Стога се магични реализам Слободана Џунића може одредити као *ејџисџемолошџки* и *аџиџроџолошџки*.

5. На основу наведеног разматрања, прозно стваралаштво Слободана Џунића могло би се поделити на три развојне књижевно-поетичке етапе:

- 1) књижевна дела написана у духу ангажоване, социјалне литературе;
- 2) књижевна дела написана у духу традиционалне прозе реалистичког карактера;
- 3) књижевна дела написана у духу фолклорне фантастике и поетике магичног реализма.

Највиши естетски учинак Џунићева проза остварила је помоћу митског језичког знака којим је кренуо у књижевно-уметничку потрагу за светом тајном почетка и светом тајном стварања, ненаметљиво водећи свог читаоца кроз чудесне, мистериозне и тајанствене наративне светове, где све наизглед може, али и не мора постојати.

ИЗВОРИ

- Џунић, Слободан. Доследан давном. *Градина* 2 (1988): 108–116. Разговор водио Благоје Глозић.
- Џунић, Слободан. Литература – човекова последња одбрана. *Пиројски зборник* 28/ 21 (1995): 309–336. Разговор водио Миливоје Јевтић.
- Џунић, Слободан. Наш свет има шта да прича. *Пиројски зборник* 37–38 (2013). Разговор водила Душица Ћирић. Разговор је први пут објављен 9. маја 1988. године у пиротском листу *Слобода*.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Зорић, Павле. *Пријоведачки »ѝрасвејќ« Слободана Џунића*. Предговор у: *Изабране ѝријовейќе*. Слободан Џунић. Београд: Српска књижевна задруга, 1986, VII–XIX.
- ЈОВАНОВИЋ, ИВКО. *Од реалистичкој до митолошкој у ѝријовейќама Слободана Џунића*. *Пиројски зборник* 28/ 21 (1995): 9–29.
- ЛУКИЋ, СВЕТА. *Свиѝац у свемиру*. *Пиројски зборник* 28/ 21 (1995): 37–39.
- МАРКОВИЋ, МИЛИВОЈЕ. *Реалност и фанѝастѝка (Романи Слободана Џунића)*. *Пиројски зборник* 28/ 21 (1995): 41–58.
- МИКИЋ, РАДИВОЈЕ. *Облици ѝријоведања у романима Слободана Џунића (Пољед на романе Медовина, Оброк и Василијана)*. *Пиројски зборник* 28/ 21 (1995): 59–70.
- МИКИЋ, РАДИВОЈЕ. *Слика светиа у ѝријовейќама Слободана Џунића*. Поговор у: *Исјод мрѝвачкој мосѝа*. Слободан Џунић. Ниш: Просвета, 1996, 323–348.
- НЕДИЋ, МАРКО. *Проза Слободана Џунића у контексту књижевне савремености и књижевне ѝрадиције*. *Пиројски зборник* 28/ 21 (1995): 87–96.
- ПАНТИЋ, МИХАЈЛО. *Пријоведачки идиом Слободана Џунића*. *Пиројски зборник* 28/ 21 (1995): 31–35.
- [САМУРОВИЋ], [П]ЈАВЛОВИЋ, [Љ]ИЉАНА. „Магични реализам“. *Речник књижевних ѝтермина*. Драгиша Живковић (ур.). Београд: Нолит, 1992, 434.
- СЛОВЕНСКА МИТОЛОГИЈА: ЕНЦИКЛОПЕДИЈСКИ РЕЧНИК. Светлана Толстој и Љубинко Раденковић (ред.). Београд: Zepher book world, 2001.
- ШАРГИЋ МАРКОВИЋ, АНА. *Мѝ у роману, ѝосѝуѝак мѝолоѝизације Слободана Џунића*. Београд: Албатрос плус, 2011.

*

- THE OXFORD COMPANION TO ENGLISH LITERATURE*. Sixth edition. Margaret Drabble (ed.). Oxford University Press, 2000.
- THE CONCISE OXFORD DICTIONARY OF LITERARY TERMS*. Chris Baldick (ed.). Oxford University Press, 2001.
- FLORES, Angel. *Magic Realism in Spanish American fiction (1953)*. *Magical Realism: Theory, History, Community*. Lois Parkinson Zamora, Wendy B. Faris (ed.). Durham and London: Duke University Press, 1995, 109–119.

Danijela D. Kostadinovic

(IN)CONSISTENT WITH THE PAST:
NARRATIVE WORLD OF SLOBODAN DŽUNIĆ

Summary

This paper will use the literary-historical approach as well as literary theory approach to study and examine the prose written by the contemporary Serbian writer Slobodan Džunić, starting with his first prose texts published in the Pirot grammar school journals *Iskra* (“*The Spark*”) and *Omladinska revija* (“*Youth Journal*”), and ending with his last novel *Vetrovi Stare planine* (“*The Winds of the Old Mountain*”). The main goal of this paper is to emphasize the changes in his creative process and the use of different approaches in different periods of his creative work (realistic approach, introduction of folklore fantasy, mixing of the mimetic and non-mimetic narration, introduction of the elements of magical realism/narrative fiction). Keeping in mind former literary criticism of Džunić’s works, but also his own views of his prose, our research has concluded that his works of prose can be classified into three stages (engaged, realistic, and mythical/fantastic, that is, magically realistic). These stages are all permeated with the rural theme due to this writer’s rural origin, that is, they all focus on his homeland Temska and Stara Planina (*Old Mountain*). Although he found the inspiration for his creative work mostly in his homeland, this paper has particularly emphasized that he cannot be labelled as strictly and purely regionalist writer, because he took the material relating to that particular local region, modified it, shaped it in order to create new, different semantic and symbolic realms – which is why he stepped out from the boundaries of regionalism and elevated his prose to a more universal, general level.

Универзитет у Нишу
Филозофски факултет
danijela.kostadinovic@filfak.ni.ac.rs